

Käsiteongelmia muillakin

Vierailin äskettäin mielikuvitukseni Kaukomailla ja tapasin Allred Studentin. Allred työskentelee nuorena tutkijana ja jatko-opiskelijana paikallisen yliopiston thing-tutkimuksen laitoksella. Kuunneltuani muutaman päivän ajan Allredin käsityksiä ja kannanottoja tieteen perusteista, alkoi hänen etunimensä herättää mielessäni sellaisia konnotaatioita kuten ”all read”, ”all ready” ja ”all right”. Tietenkin mieleni teki tällöin anteeksiantamattoman virheen: eihän henkilöiden etunimiin ollut korrektaa liittää tällaisia konnotaatioita. Tosiasia on, että pidin hyvin paljon Allredin persoonasta. Seuraavat kielteisen sävyiset kommenttini liittyvät yksinomaan hänen ammatillisiin käsityksiinsä ja kannanottoihinsa.

Allred on hyvin ”vapaamielinen” termien ja käsitteiden käytössä. Hän tunnustaa kyllä käsitteiden keskeisen roolin tieteellisessä ajattelussa ja myöntää täsmällisten ja tarkkojen käsitteiden käytön vaatimuksen periaatteellisen merkityksen, mutta ei halua ottaa näitä asioita ”turhan” vakavasti. Hän totesi muun muassa, että heidän alallaan kaikki käyttävät termiä ’thing’ aina tarpeen mukaan (useimmiten implisiittisesti) sovitetussa merkityksessä. Ei ole hänen päänsärkynsä, että jotkut ulkomaalaiset tai naapurialojen kollegat ovat huolissaan termien synonyymeista tai oikeista käännöksistä. Ja vaikka thing onkin kaikkien mielestä heidän tieteenalansa peruskäsite, se ei ole Allredin mielestä (ainakaan hänen omien tutkimustensa kannalta) niin olennaista, mikä tämän käsitteen täsmällinen merkitys on.

Kerrottuani Allredille omalla laitoksellamme Tampereen yliopistossa syksyllä 1993 käynnistetyistä jatkokoulutuksesta, jossa pyritään muun muassa parantamaan opiskelijoiden teoreettisia ja metodologisia perusvalmiuksia, virisi välillemme innokas ja välillä kiivaan debatin luonteen saanut keskustelu. Sen yhtenä keskeisenä teemana olikin huoleni tuon peruskäsitteen thing täsmällisestä määrittelystä ja termin ’thing’ mahdollisista synonyymeista ja sen erilaisista, vaihtoehtoisista merkityksistä niin thing-tutkimuksen kuin muiden tieteenalojen piirissä. Sanoin Allredille, että minun ymmärrykseni mukaan meidän informaatiotutkimuksen edustajien huolomme termien ’informaatio’ ja ’tieto’ tieteellisesti hyväksyttävästä käytöstä näyttäisivät olevan täysin yhteneviä niiden ongelmien kanssa, jotka liittyvät termin ’thing’

käyttöön. Näin ollen voisi keskustelumme olla hyödyksi sekä thing-tutkimuksen että informaatiotutkimuksen edustajille.

*

Allredin mukaan termin ’thing’ synonyyminä voidaan käyttää termiä ’mikä-tahansa’. Tällöin se kattaa kaiken mahdollisen, joten sitä voidaan käyttää yleiskäsitteenä. Ja tarpeen mukaan sille voidaan antaa erilaisia täsmennyksiä. Allred näytti ajattelevan, että sama käsite voisi esiintyä yhtäältä hyvin yleisessä, kaikenkattavassa merkityksessä ja toisaalta lukuisissa erilaisissa täsmennetyissä merkityksissä aina sen mukaan, miten termin ’thing’ käyttäjä kulloinkin haluaa. Minulle keskustelumme koski sitä, (a) voiko yhdellä ja samalla käsitteellä olla useampia kuin yksi merkitys, ja (b) eikö samalla termillä viitata hyvin usein lukuisiin eri käsitteisiin, joilla kullakin on oma, erityinen merkityksensä. Olin hämmentynyt, kun en saanut Allredia lainkaan tajuamaan näiden peruskysymysten mielekkyyttä ja pitämään niiden tarkastelua erillään toisistaan. Hän ei yksinkertaisesti katsonut mielekkääksi puhua niistä, koska hänen mielestään kukin termi viittaa yhteen ja vain yhteen käsitteeseen, joskin tuon käsitteen merkitys voidaan ilmaista hyvin monilla eri tavoilla.

Kun keskustelumme oli ajautumassa hedelmättömän intämisen tasolle, päätin koettaa ”rautalangasta vääntämisen” tekniikkaa. Menin liitutaulun ääreen ja piirsin käsittehierarkian. Ylimpänä solmuna oli mikä-tahansa. Sen alapuolelle kirjoitin rinnakkain eläimet, kasvit, kivet ja muut. Ja näin jatkoin muutaman tason ennen kuin valitsin joitakin reaali maailman spesifisiä tapauksia puun lehdeksi. Kun hierarkia oli valmis, kysyin Allredilta, onko näin syntynyt thing-hierarkia hänen mielestään periaatteessa kunnossa. Sain hyväksyvän vastauksen. Sen jälkeen rengastin ylimmän solmun mikä-tahansa ja korvasin sen muodolla thing. Sitten tein saman kaikille seuraavan tason solmuille, ja näin edelleen läpi koko hierarkian. Kun koko hierarkia oli käyty läpi, kysyin Allredilta, oliko menettelyni ollut hänen mielestään oikea. Jos kerran sama käsite thing omaa sekä hyvin yleisen että monia spesifisiä merkityksiä, eivätkö hierarkian kaikki solmut edusta yhden ja saman käsitteen eri laajuisia täsmennyk-

siä? Enkö ollut toiminut johdonmukaisesti sen mukaan, mitä hän itse oli minulle kertonut peruskäsitteen thing luonteesta? Vai mitä hän tarkoitti puhuessaan siitä, että yhdelle ja samalle käsitteelle voidaan antaa useita erilaisia täsmennyksiä?

Allred oli hetken hyvin miettelias ja vaivautuneen näköinen. En tiedä, mitä hänen päässään liikkui, mutta lopulta hänen ilmeensä kirkastui. Ongelma lieneekin siinä, sanoi Allred, että hänen edustamansa tieteenala ei ole varsinaisesti kiinnostunut niistä suureista, joita arkielämässä kutsutaan tavallisesti esineiksi ja asioiksi, vaan se on kiinnostunut niiden suhteen tehdyistä esityksistä, kuvauksista, representaatioista, joita voidaan myös kutsua vaihtoehtoisesti termeillä 'repsi' ja 'mappi'. Allred halusi auttaa minua ymmärtämään tilannetta viittaamalla oppialansa erään tunnetun auktoriteetin tekemään erotteluun:

thing = mikä-tahansa itsessään,
 thing = repsi eli mappi,
 thing = mikä-tahansa koettuna merkityksenä.

Toisin sanoen, thing-tutkimuksen primaarisina tutkimuskohteina ovat repsit ja niiden ympärille liittyvät ilmiöt.

Kysyin tämän kuultuani, olisiko aikaisemmin esittämäni käsittehierarkia sitten kunnossa, jos korvaisin solmut mikä-tahansa, eläin, kasvi, kivi, jne muotoon mikä-tahansa-repsi, eläin-repsi, kasvi-repsi, kivi-repsi, jne. Allred nyökkäsi hyväksyvästi. Siihen, kuten arvannetkin, vastavetoni oli korvata nuo kaikki yksinkertaisesti muodolla repsi; piti hän niiden kaikkien edustaa Allredin mukaan yhtä ja samaa käsitettä. Eihän mitään käsittehierarkiaa itse asiassa pitänyt olla olemassakaan – ainoastaan saman käsitteen erilaisten merkityksien suhteen määrittävä hierarkia. Mikä on käsittehierarkian ja merkityshierarkian ero?

Tämän jälkeen Allred ei halunnut enää kuunnella minua, vaan hän jatkoi omien ajatusuriensa esittelyään. Hän alkoi puhua erilaisista repseistä: verballisista repseistä, sanattomista repseistä, ja niin edelleen. Minulle jäi se vaikutelma, että hän yritti tarkentaa minulle oppialansa peruskäsitteeksi aluksi esittämänsä thingin ja myöhemmin repsin olemusta liittämällä siihen erilaisia ilmentymismuotoja. Hän tuntui olevan tyrmistynyt, kun en halunnut edetä näihin lisäyksiin ennen kuin olisimme päässeet yksimielisyyteen edellä tarkastelluista

peruskysymyksistä. Hän ei halunnut keskustella kysymyksistä, joilla ei ollut mitään mielekästä merkitystä hänen ajatusmaailmassaan. Allredin ilme alkoi kysyä, halusinko koko ajan ilkeillä tai pilailulla hänen kustannuksellaan. Ei häntä kiinnostanut keskustelu ilkeilijän kanssa, joka ei noudattanut vuoropuhelun sääntöjä. Hän halusi vilpittömästi ja antaumuksella osallistua tieteelliseen keskusteluun ja välittää vierailijalle oppineisuudestaan omasta oppialastaan. Olihan hän sentään sen loppututkinon suorittanut kasvatti: hän tiesi tarkkaan, mitä alalla puhuttiin ja kirjoitettiin.

Viimeisen tapaamisemme aikana Allred yritti pelastaa tilanteen korvaamalla termit 'thing' ja 'repsi' hänen mielestään suuremman jouston tarjoavalla yhdistelmällä 'thing/repsi'. Koska elimme jo eron hetkiä, ei tämä uusi versio herättänyt minussa vahvoja intohimoja. Nyökyttelin päätäni ikään kuin olisin ollut hänen kanssaan lopultakin yhtä mieltä.

*

Palasin kotiin pääsemättä Allredin Studentin kanssa mihinkään aitoon yhteisymmärykseen. Allred on innokas puurtaja, joka saattaa vielä joskus päästä vaikkapa tieteenalansa akateemikoksi. Luultavasti minun tapaamiseni oli hänelle ohimenevä episodi, jonka tärkein opetus oli: Pitää karttaa näsäviisaita ja pikkusieluja. Minä puolestani jän pohtimaan tieteellisen oppineisuuden ja sivistyneisyyden luonnetta: Onko Allredin yliopisto sivistysyliopisto? Onko oma yliopistoni aidosti sellainen? Jos ei ole, pitäisikö asian suhteen tehdä jotakin? Mitä? Keiden toimesta?

Informaatiotutkimuksen piirissä työskentelevä tutkija voi lyödä rintoihinsa onnellisena siitä, ettei meidän tieteenalamme piirissä eletä yhtä syvässä tiedostamattoman tietämättömyyden pimeydessä kuin thing-tutkimuksen alalla. Vai voiko? Miten käykään, jos korvaamme termit 'thing' ja 'repsi' termeillä 'informaatio', 'tieto' ja 'tallenne'? Onko täysin mahdotonta, että omat opiskelijamme ja tutkijamme eivät tekisi samoja virheitä kuin Allred? Osaammeko me varttuneetkaan tutkijat käyttää horjahtelematta termejä ja käsitteitä ja suorittaa tieteellisiä käsiteanalyyssejä? Onko meillä mitään aihetta lyödä ylpeinä rintoihimme?

Kari T. Eloranta